

INTERJÚ

HAGYOMÁNY ÉS FELELŐSSÉG

*Székelyhidi Ágostonnal, a Tokaji Íródtábor kuratóriumi elnökével
Mrena Julianna beszélget*

A magyar irodalmi élet széles körben ismert fóruma a Tokaji Íródtábor. Milyen szerepet vállal a magyar szellemi életben az évente megrendezett találkozó? Székelyhidi Ágostonnal, a Tokaji Íródtábor kuratóriumi elnökével a tábor múltjáról, jelenéről, jövőjéről – az értelmiség felelősségéről beszélgettünk.

– A Tokaji Íródtábor több mint harmincéves múltat tekint vissza. Hogyan jött létre?

– Magyarországon – 1956-ot követően – a hatvanas években ismét felszínre törtek a szellemi élet önálló törekvései. Világossá vált, hogy a hatalomnak bizonyos lehetőséget kell nyitnia a szellemi irányzatok számára. Ekkor – többek között a népi mozgalom képviselői is – indítványozták, hogy a negyvenes évek irodalmi hagyományaira emlékezve elevenítsék fel a tiszaladányi falutalálkozókat. Ezek annak idején Móricz Zsigmond, Darvas József, Gulyás Pál, Kovács Imre, Püski Sándor, Somogyi Imre és Veres Péter részvételével zajlottak. Az államszocializmus önkényuralmi kényszere 1956 után már nem bírta kitérni a felelős irodalmi gondolkodás szellemi és erkölcsi követelménye alól. Ahhoz, hogy a társadalmat, az értelmiséget továbbra is ellenőrizni és uralni lehessen, engedni kellett valamennyit. A nemzettudatot, a nemzeti érzést éppúgy elfojtották, mint az európaiság eszményét – azt a gondolatot, hogy nemcsak teljes jogú birtokosai vagyunk Európa kultúrájának, hanem gazdagítói is. Ez az elfojtás hiányállapotot idézett elő, amelyet nem volt mivel elfedni. Az 1956-ban erőre kapott nemzettudat és az európaiság érzése kiobbantotta a forradalmat, amelyet levertek ugyan, ám megmutatta, hogy az eszméket csak

visszafojtani sikerült, kiítani nem. A Tokaji Írótábor keletkezését ez az ellentét magyarázza. Az első találkozóra 1972-ben kerülhetett sor.

– *Miért éppen Tokaj a találkozó színhelye?*

– Tiszaladánynak nem voltak megfelelő adottságai egy nagyobb rendezvény megszervezésére, így a közel fekvő Tokajt választották helyszínül.

– *Ki döntötte el, hogy miről szabad és miről nem szabad beszélni?*

– Az írótábor a Hazafias Népfront felügyelete alá tartozott. Így a hatalom szabta meg, hogy milyen témák köré csoportosulhat az eszmecsere, és ebből adódóan a résztvevők nemcsak egymással, hanem a hatalommal is vitáztak. A keletkezés körülményei megsabták a mozgásteret, de így is volt mód, hogy fontos dolgokat megvitassanak: ifjúságról, kultúráról, közösségekről, a társadalom hiányállapotról beszéltek. Természetes körülmények között a felelős irodalmi gondolkozás irodalom és társadalom kölcsönhatására figyel. Ennek érvényesülését azonban nálunk hosszú évtizedekig természetellenes kényszerek akadályozták. A szovjet birodalmi függőség nem kedvezett az emberi, a nemzeti önismeret megszerzésének, titkolta és megmásította az igazságot. Ennek a hazugságnak a falán ütött részt a Tokaji Írótábor, mely az idők előrehaladtával egyre erőteljesebb ellenzéki szint öltött, és az ott folyó műhelymunka egyre eredményesebb lett. Tokaj a nyolcvanas évekre az új nemzettudat és nemzeti felelősség egyik szellemi központjává vált, és így az alakuló politikai szervezetek mellett nagy szerepe volt a rendszerváltás előkészítésében.

– *A Tokaji Írótábor szerepe a rendszerváltozással megváltozott. Hogyan ment végbe az átalakulás?*

– A tábor hangja egyre markánsabb lett, s a helyzet feszültté vált. Olyan erősen nyilvánult meg az irodalmi élet egészének függetlenségi vágya, hogy 1987-ben az írótábort betiltották. Ebben annak is része volt, hogy 1986-ban a Magyar Írók Szövetsége visszautasította az ügyeibe való beavatkozást. A függetlenedési szándékot szigorúan megtorolták, de a folyamatot megállítani már nem lehetett. 1988-ban az írótábor már határozottan az önállóság mellett foglalt állást, és ennek megszerzésére hamarosan lehetőség is nyílt. A rendszer eresztekei lazulni kezdtek. Az 1989-ben tartott összejövetelen már fölerősödhetett az irodalmi önkormányzatiság természetes igénye, és ennek eredményeképp az írótábor egyesületként, alapítványi formában működhetett tovább 1990-től.

– *Az alapítványi kuratóriuma a találkozók szervezője. Hogyan működik?*

– A kuratóriumban minden írószervezet képviselhető magát az általa választott személlyel. Tagjai közé tartozik többek között öt független író, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei önkormányzat delegáltja, valamint a megye irodalmi folyóiratainak és társaságainak képviselete is. Ezenkívül Miskolc és Tokaj mindenkori polgármestere is kuratóriumi tag, ám vannak tiszteletbeli tagok is. Az íróttábor nem rendelődik alá semmilyen politikai pártnak, sem valamely folyóiratnak, szellemi műhelynek vagy irányzatnak. Kultúránk sokszínűségét szolgálja az irodalom önkormányzatiságának szellemében.

– *Hogyan határozható meg a Tokaji Íróttábor szellemisége a rendszerváltozás után?*

– Az új időszak szimbólumának tekinthető a rendszerváltozás utáni első találkozó témája, a „hattyúnyakú görény” – vagyis az irodalompolitika, amelyről végre meg kellene szabadulni. Úgy döntöttünk, hogy le kell szögezni: az irodalom és a politika útja különvált. Nem szabad, hogy a hatalom, a politika határozza meg az irodalom működését. Ezért az új időszak kezdetén a tanácskozások tárgya főleg a helyzet rendezésének mikéntje, az útkeresés volt. Az élő magyar irodalom szabadságot és egyetemességet célzó törekvéseinek képviselői találkoztak itt, 1956 után először. A tanácskozásokon a részvétel nyitott és önkéntes. Ennélfogva az összetétel szabadon alakul, és így az egyetemes magyar irodalom mindenkori személyi és szellemi képviselete szabadon érvényesül. Tokajban nem kérdés, hogy kit hívnak meg. Aki akar, eljön, és ebből kiderül, hogy vállal-e közösséget a résztvevőkkel. A meghívott előadókról a kuratórium dönt, és igyekszik egyenlő esélyt adni a különféle irányzatok és értékrendek képviselőinek. Ezért a kuratórium felelőssége nagy, hiszen gondoskodnia kell a kiegyensúlyozottságról.

– *Pedig napjaink közéletét tekintve szinte törvényszerűek a nézeteltérések.*

– Tokaj fő értéke a sokféleség. Tisztázó tanácskozásokat, sokszínű vitákat rendezünk ennek érdekében. Bemutatkozásra hívunk meg egy-egy jellegzetes irodalmi csoportot, folyóiratot. Évről évre önálló kötetben jelentetjük meg a tanácskozások bevezető írásait, a felszólalásokat és előadásokat. A kuratórium által kezdeményezett tanácskozási címek és gondolatkörök következetes törekvést fejeznek ki. Úgy tűnik, hogy mindeddig lényeges összegző kérdéseket vetettünk föl.

– *Melyek a most időszerű kérdések?*

– A tavalyi évben a nemzeti irodalom és a globalizáció viszonyáról tanácskoztunk. Erre a témára épül rá, vele összefügg a következő

két év témája: a folyóirat-kultúra és – terveim szerint – a műfordítás. Ez utóbbit a kuratórium következő ülésén terjesztem elő, tehát még nem vehető biztosra, hogy mellette döntünk. Ám mindenképpen meg kell vizsgálnunk, hogy új világunkban hogyan alakul az irodalom jövője. Úgy vélem, hogy ennek egyik fontos eleme a folyóiratok sorsa, hiszen azok tartják mozgásban a kortárs irodalmat. A műfordítások pedig gondoskodnak az egyetemes irodalom gondolatcseréjéről, az európai kultúra színesítéséről, egymás megismeréséről. Fontos, hogy a más nyelvű szerzők alkotásainak tolmácsolása mellett a magyar művekből is minél többet lefordítsanak. Így a világ megismerheti, micsoda kincs a magyar irodalom.

– *Tehát az ideai találkozáson a folyóiratokról lesz szó.*

– Igen, a tábor témája a magyar folyóirat-kultúra. Lényeges, hogy a szerkesztőségek megismerjék egymást, és elmondják, hogy milyen tapasztalataik vannak, milyen módszer szerint dolgoznak. Célunk az is, hogy megteremtjük a különféle értékrendhez tartozó lapok közötti párbeszéd kialakulásának lehetőségét. Különösen fontos, hogy ennek a kérdésnek figyelmet szenteljünk, mert a magyar irodalom fejlődését főként a folyóiratok működése szabja meg. A folyóirat-kultúra szervesen hozzátartozik a szellemi élethez, a befogadó közösség irodalomtudatában is helyet kell kapnia. Ezzel szemben a helyzet sajnos az, hogy van olyan folyóirat, amely háromszáz példányban jelenik meg, és akad olyan is, amelynek szerkesztősége a főszerkesztőből és egy félállásban foglalkoztatott munkatársból áll. Így nem lehet működtetni egy lapot, mert képtelen megszervezni a szerzői körét. Ennek fontossága a Nyugat példájából is látható. A Nyugat fölfedezett a magyar irodalom számára több nemzedéket. Ez volt a húszas, harmincas és negyvenes évek csodája. Ezeket a szerzőket máig is úgy tartják számon, mint a nyugatosokat, így illeszkedtek be a magyar irodalom struktúrájába. A mai nemzedékek közül is lenne kit felfedezni, most is sok a tehetség.

– *A határon túli magyar folyóiratok igen hátrányos helyzetben vannak, nemcsak a támogatások terén, hanem ismertség szempontjából is. Hogyan lehetne ezen segíteni?*

– Azt látom, hogy a határon túli magyar közösségek szellemi élete, önszervezése bizonytalanná vált. A kedvezménytörvény arra is hivatott, hogy segítsen ezen a helyzeten. Igaz, hogy immár korlátozták az eredeti elképzelést, de ettől még módot nyújthat a kulturális támogatásra. Ez nemcsak a pénzre értendő – szükséges volna például a terjesztés támogatása is. A megismertetésben részt vállalhat a Szépiro-

dalmi Figyelő, vagy a Littera mint internetes folyóirat. Utat kell találni a határon túli magyar irodalomnak.

– *Vannak, akik mégis azt mondják, hogy az irodalom válságba került.*

– Az irodalom csak támogatási válsággal küszködik. Válság alakult ki az irodalom és a befogadó közönség viszonyára nézve is, azonban a magyar költészet, regény- és esszéírás olyan teljesítményt mutatott ebben az évtizedben, amelyek az irodalom harmincas évekbeli virágkorára emlékeztetnek. A gond ezen a két területen mutatkozik. Az állam szerepe szűkül a támogatást illetően, és a polgárság, amely régebben eltartotta az irodalmat, jóformán nem is létezik. Ahogy a kutatók állítják, Magyarországon menedzserkapitalizmus működik a polgárság kapitalizmusa helyett. Ennek ellenére lehetne módja az államnak a segítségnyújtásra: arra kell készítenie a gazdasági, piaci életet, hogy érdeke legyen a kultúra támogatása.

– *Mivel lehetne ezt elérni?*

– Hasson oda, hogy értelmét lássák a támogatásnak. Csak egy példa: aki bizonyíthatóan támogatja az irodalmi életet, teljes mértékben írhasza le a támogatást az adójából. Egy ilyen állami döntés közvetve jelentősen segítené az irodalmat.

– *Hogyan befolyásolja a Tokaji Írótábor a magyar közéletet, az irodalom világát?*

– Mi hozzájárultunk ahhoz, hogy Tokaj a világörökség része legyen. Ezt úgy értem, hogy a Tokaji Írótábor harmincéves működése szerepet játszott abban, hogy Tokaj világörökségi rangja elismerést kapjon. A Tokaji Írótábor világa a Hegyalja, Felsőmagyarország, ahol a mai irodalmi nyelv a Károli-féle bibliafordítással igazából megszületett. A vizsolyi bibliafordító műhely Tokajtól egy ugrás... Részt vállaltunk Tokaj környéke és a Hegyalja értékeinek – borkultúrájának, építészeti kultúrájának – megmutatásában. Büszkén vállaljuk ezt, hiszen az irodalom nem pusztán öncélú, hanem felelőssége, küldetése van. Felelős a saját nemzete művelődéséért, szellemi állapotáért, de azért is, hogy a magyar irodalom ne szigetelődjék el Európában. Meg kell találni az együttműködés természetes módját azzal az európai szellemi élettel, amelyhez ezer éve tartozunk. Felelőségünk van a magyar nyelvvel szemben is, hiszen az irodalom a nyelv művészete. Gondot kell fordítani arra, hogy a magyar nyelv ereje, kifejezőképessége, szépsége ne csak megmaradjon, hanem fejlődjék is. A határon túli magyar közösségek életét ez különösen érinti. Mert az irodalomnak feladata, hogy a határon túli magyar közösségek nyelvi önazo-

nosságát, kultúráját táplálja és megőrizzé. A magyar nyelven beszélő közösség tartja fenn az irodalmat; igényli és befogadja azt. Az irodalomnak ezért a magyar nyelvi közösséggel szemben, éljen az bárhol és bármilyen körülmények között, felelőssége van: nem politikai, hanem elsősorban szellemi és erkölcsi.

– *Mégis sok az irodalmi életben a súrlódás, az ellentét, és ennek sokszor politikai oka is van.*

– A magyar szellemi életben megtalálható ellentétek és feszültségek nem természetes jelenségek. Azokat mindig a hatalom gerjesztette, sohasem az irodalom; külső beavatkozás által keletkeztek a konfliktusok, amelyek, sajnos, a kirekesztésig fajultak. Ezt végre ki kell mondani. Ezen túl kell lépni. El kell jutni odáig, hogy ne vállaljuk ezeket a méltatlan magatartási formákat. A Tokaji Írótabornak célja, hogy ezt kiiktassa. Az előadókat is úgy válogatjuk, hogy valóban minden értékrendet, irányzatot képviseljenek. Föltett szándékunk, hogy visszautasítjuk azokat a külső kényszereket, amelyek gerjeszteni akarják a feszültségeket.

– *Lehet, hogy ezek a feszültségek épp a sokféleségből adódnak.*

– Ha a sokfajta érték nem él együtt, akkor elsorvad. Érvényesítenünk kell a sokféleség együttélését, mint a magyar irodalom igazi életközegét. A folyóirat-kultúra bizonyítja ennek igazságát; még akkor is, ha kisebb-nagyobb csoportok vagy egyes személyek szemben állnak egymással. Egyes csoportok és személyek kétségkívül vállalkoznak erre a méltatlan szerepre, de az irodalmi lapok köre nem. Az irodalom világát a második világháború után harci tereppé nyilvánították. Már a világháború előtt is voltak jelei a harcnak, hiszen a népi–urbánus vita is ehhez a jelenséghez tartozik. Ám amikor 1947-ben a népi–urbánus vitát Fejtő Ferenc és Illyés Gyula lezárta, mindketten elismerték, hogy a vita kölcsönös tévedésen alapult. Miért lett mégis a tévedésből szellemi valóság? Azért, mert a húszas évek után a politikai környezet a két értékrendet szembefordította egymással. Sajnos, a diktatúra igenis harci tereppé alakította a szellem világát. Ezt az időszakot nem lezárni kell, hanem tisztázni.

– *Milyen ma az irodalom és a közélet viszonya?*

– A Magyar Naplóban publikáltam egy írást, amelynek *Három gettó* a címe. Nagyváradon kisgyerekkoromban döbbenve láttam, hogy hogyan viszik gettóba a zsidó barátaimat, utána pedig apámat tartóztatták le, mert magyar volt. Aztán kiutasítottak bennünket Romániából, elkerültünk Magyarországra. Megmenekültünk a nemzeti

gettóból, viszont bekerültünk a politikai gettóba. Tehát megéltém a faji, a nemzeti és a politikai gettót. A magam tapasztalatából mondom, hogy iszonyatos dolog, amikor az önkényuralmi politika harci logikája áttevődik a szellemi életbe. Tönkretesz mindent, méltatlanná teszi a szellemet önmagához. Ha az értelmiség eladja magát a hatalmi küzdelemnek, akkor magát a szellemet árulja el. És úgy tűnik, hogy a huszadik század eszmetörténete arról szól, hogy az értelmiség elárulja-e, vagy megóvja a szellemi értékrendet. Nagy baj, hogy 2003-ban Magyarországon érvényesül az az erő, amely a politikai hatalmi harcokat rávetíti a szellemi életre, így az irodalom világára is. Ez bűnös dolog. Fordítva kellene lennie: a szellemi élet sokféleségének együttélését kéne átvinni a politikai életbe. Az Európai Unió küszöbén, az EU intézményrendszerének keretében ezt talán meg lehet változtatni. Ki fog derülni, hogy aki a nemzeti értékrendet vallja, az nem Európa-ellenes – és viszont: aki liberális, világpolgári értékrendet vall, az nem szükségképpen nemzetellenes. A mostani fiatal írók és költők olyan ellentéttel is küzdenek, amelynek keletkezésében semmilyen szerepük nem volt. Akkor miért kell viselniük a terhét?

– Napjainkban úgy tűnik, hogy az irodalom háttérbe szorul. Vannak, akik a Gutenberg-galaxis végét emlegetik, és a kiadott könyvek jó része is inkább a szórakoztató irodalomhoz tartozik. Egyre több közéleti szereplő csap fel írónak.

– A kereskedelmi média olyan művészeti szereplőket választ ki, akik hajlandóak a szórakoztatóipar szintjére süllyedni; és ez azt is jelenti, hogy a médiavilág átveszi a kultúra szerepét a társadalomban. Ez döbbenetes fordulat. Amikor a médiakultúra kiszorítja az érték-kultúrát, voltaképpen az önkényuralom, a diktatúra szerepkörét ismétli meg demokratikus körülmények között. A diktatúra vállalta azt a szörnyű gátlástalanságot, hogy az értékkultúrába beavatkozott. A médiakultúra ugyanezt teszi. Olyan párhuzam ez, amiről beszélni kell. A médiakultúra az értékkultúra ellenségévé válik. Ha az értékkultúra jövőjét féltjük, akkor a szellemi közeget, amelyben élünk, át kell világítani; ha nem tesszük, nem viselkedünk felelősen. Nem az elmentetek gerjesztése a cél, hanem a feltárás és a bajok megszüntetése. A posztmodern világ, amely körülvesz, nem jó és nem is rossz, hiszen az értékek semlegesítését fogalmazza meg. Azt mondja, hogy ne is keressünk közöttük különbséget, mert minden érték, amit valaki annak tételez. Ezzel az érték legfontosabb ismérve iktatódik ki, az, hogy értékrendben nyilatkozik meg. Ha minden érték, akkor nincs érték-

rend. Ha nincs értékrend, akkor nincs kultúra. A kultúra nem más, mint az értékrend megteremtése és kifejezése, tudatosítása és örökítése. Meg kell őrizni az európai kultúra sokféleségét, és benne a magyar irodalom sajátos értékeinek körét.

ORWELL, A TESTVÉR

Tallai Gáborral, az Orwell-év projektvezetőjével Balogh Endre beszélget

– Sok hazai és külföldi szerzőnek egyaránt lehetne kiállítás szentelni Magyarországon. Miért éppen George Orwell-kiállítást nyitott meg a XX. Század Intézet?

– Az intézet már 2002-ben meghirdette az Orwell-évet, létrehozta a www.orwell.hu honlapot, és igyekezett minél több intézménnyel együttműködni: így a Duna Televízióval, a Magyar Nemzet című napilappal, az Origo internetes portállal. Nem kétséges, hogy a közép-európai régió gondolkodói nagyon sokkal tartoznak George Orwellnek, aki a történelmi „tisztánlátás” szimbolikus alakja. Mivel a XX. Század Intézet történeti intézmény, amely a 20. századdal foglalkozik, Orwell munkássága megkerülhetetlen a számára. Sőt az intézet egyenesen kötelességének érezte, hogy az angolszász szerzőről egész-éves eseménysorozattal emlékezzen meg. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a rendszerváltoztatásig a totalitarizmus korszakáról még alapkutatási szintű munkák sem születhettek részrehajlás nélkül. Orwell megkerülhetetlenségének tehát nem csupán az az oka, hogy éppen 100 éve született, hanem az is, hogy a centenárium kapcsán először válhattak objektív vizsgálat tárgyává az elmúlt évszázad totalitárius szörnyűségei.

Eric Blair – alias George Orwell – sokkal többet adott térségünk lakóinak, mint a világ más tájain élőknek. Míg Orwell disztópiáját a Nyugat egy lehetséges jövőképként olvasta, a közép-európai térség lakói befejezett múltként vagy jelenként tapasztalták, ami óriási különbség. Mindeközben Orwell nem egzisztencialista problémákkal foglalkozik – központi témája mindvégig a politikum, pontosabban egy eszmerendszer, a totalitárius eszmerendszer: ebből a szempont-